

บทที่ ๓

การปฏิรูปการศึกษาตามหลักมรรคมืองค์ ๘

มนุษย์ยุคปัจจุบันนี้มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์อย่างน่ามหัศจรรย์ สามารถเปลี่ยนกระแสน้ำ ลม แสงอาทิตย์มาเป็นพลังงานไฟฟ้า เปลี่ยนแปลงน้ำมัน แร่ธาตุมาเป็นพลังงานกล พลังงานความร้อน เปลี่ยนแปลงแร่เหล็กมาเป็นรถยนต์ ขุดหินดินทรายมาผสมกันเป็นอาคารสูงใหญ่ เปลี่ยนแปลงพลังงานไฟฟ้าเป็นภาพและเสียงสื่อสารกันไปได้ทั่วโลก การครอบครองความรู้เหล่านี้ก็จะสามารถเป็นมหาอำนาจกำหนดบทบาทวิถีชีวิตของมนุษย์ได้ การปฏิรูปการศึกษาทั่วโลกจึงเกิดขึ้นเพื่อวิจัยในสิ่งใหม่ๆ เกิดสิ่งใหม่ๆ เพื่อให้ประเทศของตนเป็นผู้นำบ้างหรือบางประเทศพยายามปฏิรูปการศึกษาให้ทันต่อเทคโนโลยีก็เป็นเพียงผู้บริโภครที่กระทำการให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันท่ามกลางความเจริญเติบโตทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ดูเหมือนว่า การต่อสู้ แข่งขัน คืบหน้า แข่งชิง เอารัดเอาเปรียบ ความเห็นแก่ตัว ได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในสังคมยุคนี้พร้อมกับความเจริญทางวัตถุ ปัญหาความยากจน ปัญหาว่างงาน ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาความหลงต่อการบริโภค ฯลฯ จะมีเครื่องมือ หลักการ ทฤษฎี วิทยาศาสตร์ใดสามารถหยุดยั้งและเปลี่ยนแปลงความเอารัดเอาเปรียบ ความเห็นแก่ตัวและปัญหาของมนุษย์ลงได้ ดังนั้นความพยายามปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้สามารถแก้ปัญหาบ้านเมืองได้ ผู้วิจัยจึงขอพึงพระปัญญาดรสรูของพระผู้มีพระภาคเจ้า อันมีพระธรรมที่สืบทอดกันมา และพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติมา ณ.ที่นี้

ในขณะที่การปฏิรูปการศึกษาไทยปัจจุบันยังไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จเข้าถึงเป้าหมายตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ และ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ ซึ่งมีเป้าหมายหลักอยู่ ๒ ประการคือ ปฏิรูปโครงสร้างเพื่อกระจายอำนาจ และ ปฏิรูปการเรียนรู้ ให้มี “ความรู้คู่คุณธรรม” การทุ่มเทการศึกษาปัจจุบัน ทั้งด้าน งบประมาณ แรงกาย แรงใจ เวลา อุปกรณ์ สถานที่ เพื่อแสวงหา “ความรู้” เพื่อการแข่งขัน ความเป็นเลิศทางวิชาการและความเจริญทางวัตถุ ในขณะที่เดียวกันได้ละเลยการเรียนรู้ วิจัย พัฒนารากฐานเดิมของแผ่นดินไทยในความมั่งคั่งและความสมบูรณ์ทางธรรมชาติ พร้อมทั้งความมีอารยธรรมทาง “จิตวิญญาณ” ที่สูงส่งมานับหลายร้อยปีดังที่ท่านพุทธทาส(๒๕๒๕: ๑๖๑-๑๕๔) กล่าวว่า

“...ทำไม คนมีความรู้ ปรินญาชาวเป็นหางมาจากเมืองนอก ยังทำคอร์ปชั่น? ทำไมเขามีความรู้ขนาดนั้นแล้วยังทำคอร์ปชั่น? นี่มันเรื่องอะไรกัน?...ทำไมความฉลาดทำให้เขาเป็นโจรได้?...การบังคับจิตใจให้ทันแก่เวลา นี่มันเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องสำคัญที่สุด เป็นหัวใจของพุทธศาสนา แต่ถึงอย่างนั้นเราก็คงเห็นว่า การศึกษาในโลกนี้ ยังเป็นระบบสุนัขหางด้วน คือเรียนแต่หนังสือกับอาชีพ ไม่ได้เรียนถึงเรื่องจิตใจหรือธรรมะ ไม่พูดถึงเรื่องบังคับจิตใจ คนที่สำเร็จการศึกษาแบบปัจจุบันมา จึงไม่สามารถบังคับจิตใจให้ถูกต้อง ในการที่จะใช้วิชาหนังสือหรือวิชาชีพของตนให้ถูกต้อง...”

สังคมไทยแต่เดิมให้ความสำคัญคุณค่าต่อจิตใจและความเป็นมนุษย์อย่างสูง การศึกษาปัจจุบันมุ่งเน้นแต่สิ่งที่สัมผัสจับต้องได้ แลกลับไปดูประเทศญี่ปุ่นเมื่อเปิดประเทศใกล้เคียงกับประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ แต่ได้ให้ความสำคัญต่อจิตวิญญาณว่า

“การที่จะทำให้ญี่ปุ่นเป็นรัฐสมัยใหม่ในเอเชียอย่างมั่นคงนั้น จะต้องทำการปฏิวัติวิญญาณความสำนึกของชาวญี่ปุ่นอย่างเร่งด่วนเสียก่อน” ...และนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นสมัยนั้นได้ออกประกาศพระราชบัญญัติ “คำแนะนำการปรับปรุงระบบการศึกษาระดับแรก” มีใจความว่า

๑. ...แต่ต่อไปนี้เราจะกระจายการศึกษาให้กว้างออกไปและมีประชาชนที่ไม่ได้รับการศึกษาแม้แต่คนเดียวไม่ได้
๒. การศึกษาจนถึงทุกวันนี้เป็นการท่องจำตัวอักษรโดยส่วนใหญ่ ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นจริง การศึกษาต่อจากนี้ไปจะต้องเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์และใช้ได้โดยตรงกับชีวิตประจำวัน
๓. การศึกษาจนถึงทุกวันนี้เป็นการตั้งเป้าหมายเพื่อรัฐสูงส่งเกินไป การศึกษาต่อจากนี้ไปจะต้องเน้นเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนแต่ละคน เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิต (วรินทร์ วารุณ, ๒๕๔๖: ๕๕)

ดูเหมือนว่านโยบายการปฏิรูปการศึกษาของญี่ปุ่นจะเริ่มต้นจากการสร้างจิตสำนึกหรือจิตวิญญาณและกระทำอย่างมุ่งมั่น จริงจัง ต่อส่วนรวม และต่อประชาชนแต่ละคนอย่างแท้จริง คุณค่าความหมายด้านจิตใจหรือจิตวิญญาณความสำนึกเป็นมรดกถ่ายทอดมาทางวัฒนธรรมทางการศึกษาไทยมีรากฐานมาจากพุทธศาสนาเป็นสำคัญ การนำหลักพุทธศาสนา(แบบวิทยาศาสตร์) เข้ามาประยุกต์ใช้ทางด้านการศึกษา การเมือง สังคม และเศรษฐกิจเพื่อสร้างอุดมการณ์แห่งรัฐนำหลักธรรมสำคัญให้กลับมามีบทบาทในการแก้ไขวิกฤติของประเทศ พร้อมทั้งการสร้างกระบวนการทัศนในความรู้ความเข้าใจในปรัชญาพุทธศาสนาที่ถูกต้องจึงเป็นส่วนสำคัญที่สุด

๓.๑ การศึกษาตามหลักพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า

“การศึกษาคือการแก้ปัญหามนุษย์ การทำให้ชีวิตแก้ปัญหาคือ (ทุกข์-ทุกข์นิโรธ)”

จุดมุ่งหมายของการศึกษา “คือมีความเป็นอิสระภาพ อิสระเสรีด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

(วิมุตติ – Freedom) สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญาที่เข้าถึงการดับทุกข์ ” กระบวนการของการศึกษา แก่นนำแห่งกระบวนการศึกษาได้แก่ สัมมาทิฐิ เมื่อมีสัมมาทิฐิเป็นแก่นนำและเป็นฐานแล้ว กระบวนการสร้างการศึกษาภายในตัวบุคคลก็ดำเนินต่อไปได้ ตัวการศึกษาที่แท้ คือ “มรรค มีองค์ ๘” เป็นส่วนที่อยู่ในตัวบุคคล เกิดขึ้นที่ตัวบุคคลเอง เป็นการศึกษาและรู้ได้ด้วยตนเองอย่างชัดเจน ตัวประกอบของการศึกษาที่เข้าถึงจุดมุ่งหมาย มี ๒ อย่างคือ

๑. ตัวประกอบภายนอกได้แก่ “ปรโตโฆสะ” คือเครื่องชักจูงภายนอก ฝ่ายดี

โดยเฉพาะมิตรดี สหายดี สังคมสิ่งแวดล้อมดี

๒. ตัวประกอบภายใน ได้แก่ “โยนิโสมนสิการ” คือ ความรู้จักคิด หรือคิดถูกวิธี

จุดเริ่มต้นของการศึกษาในแง่ของการศึกษา พระธรรมปิฎก (๒๕๓๒: ๓๔๐) กล่าวว่า “คนเริ่มมีการศึกษา เมื่อเขามีสัมมาทิฐิ” เมื่อพูดถึงการศึกษา คนทั่วไปมักนึกถึงการเล่าเรียนความรู้สำหรับทำมาหาเลี้ยงชีพ อันเป็นเรื่องของอาชีพ การศึกษาที่มุ่งสร้างแต่อาชีพะ โดยไม่คำนึงถึงว่าจะเป็นคนดีหรือไม่ดี หรือมีจิตสำนึกดีหรือไม่ดี แต่การศึกษาที่มุ่งสร้างสัมมาอาชีพะเพียงอย่างเดียวโดยไม่ใส่ใจสร้างสัมมาทิฐิ จึงยังผิวนิเวศ ฌาปนิต ไม่หยั่งรากลง ทางที่ถูกจะต้องปลูกฝังสัมมาทิฐิไว้เป็นรากฐานของสัมมาอาชีพะด้วย

นอกจากนั้นแล้วความตอนหนึ่งของการมีสัมมาทิฐิ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในปฐมอการวสูตร (อัง.ปิฎก. ๒๒/๒๑/๒๔) ว่า

“...เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุไม่บำเพ็ญศีลทั้งหลายให้บริบูรณ์แล้ว จักบำเพ็ญสัมมาทิฐิให้บริบูรณ์ได้และเป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุไม่บำเพ็ญสัมมาทิฐิให้บริบูรณ์แล้วจักบำเพ็ญสมาสมาธิให้บริบูรณ์ได้...”

ย่อมแสดงให้เห็นว่าสัมมาทิฐิไม่สามารถปลูกฝังให้การศึกษาเฉพาะภาคปริยัติหรือการเรียนรู้ภายในห้องเรียนได้อย่างสมบูรณ์ จะต้องปลูกฝังการศึกษาในการบำเพ็ญศีลทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ และในอนุคคหิตสูตร (อัง.ปิฎก. ๒๒/๒๕/๓๑) ว่าด้วยธรรมสนับสนุนสัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิที่มีองค์ ๕ สนับสนุนคือ

๑. ศีล
๒. สุตะ
๓. สากัจฉา
๔. สมณะ
๕. วิปัสสนา

สัมมาทิฐิจะสมบูรณ์ได้ต้องประพฤติปฏิบัติระลึกควบคุมตนเองด้วยศีล ๕ เป็นขั้นต้น การหมั่นศึกษาเพิ่มเติม (สุตะ) การสอบถามพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ที่มีสัมมาทิฐิ (สากัจฉา) การฝึกฝน อบรมตนออกจากอกุศล (สมณะ) การหมั่นทบทวนหัวข้อธรรม (วิปัสสนา) สิ่งเหล่านี้เป็นการสะสมครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อให้เกิดการลงมือปฏิบัติเปรียบได้กับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ โดยมีหลอดทดลองคือ จิตใจ ของตนเองเป็นเครื่องยืนยันว่า ได้กระทำถูกต้องเป็น สัมมาทั้ง กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม จนมั่นใจ เป็นหลักยึด เป็นทิฐิ ทิฐิที่เห็นว่าประพฤติอย่างนี้ได้รับผลอย่างไร องค์ประกอบทั้ง ๕ ประการจึงเป็นเครื่องสนับสนุนห้อมล้อมประพฤติที่ทำให้ทุกขนั้นลดลง เกิดความสุขอันสงบระงับจากอกุศล เป็นการกลั่นกรองสั่งสมลงเป็น สัมมาทิฐิ

พระผู้มีพระภาคเจ้ายังตรัสเกี่ยวกับ “สัมมาทิฐิ” ต่อไปอีกว่า “...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์ทั้ง ๗ นั้น สัมมาทิฐิย่อมเป็นประธาน...สัมมาทิฐิเป็นโชน คือ ความเห็นดังนี้ว่า

๑. ทานที่ให้แล้วมีผล
๒. ยัญที่บูชาแล้วมีผล
๓. การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วมีผล
๔. ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี
๕. โลกนี้มี
๖. โลกหน้ามี
๗. มารดา มี
๘. บิดามี
๙. สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี
- ๑๐ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบนั้นมีอยู่

การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา เพื่อพัฒนา “คน” ให้มี “คุณธรรม” จะได้เริ่มทำความเข้าใจและศึกษา ค้นหา ความหมาย กับสัมมาทิฐิทั้ง ๑๐ ข้อ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่สุดของการปลูกฝัง ความรู้ ความคิด มโนกรรม ที่สำคัญต่อการตัดสินใจในพฤติกรรมและบทบาทต่างๆ ที่ตนเกี่ยวข้อง

๑) **ทานที่ให้แล้วมีผล** ทานที่ให้แล้วมีผลอย่างไร การศึกษาในแบบของพุทธแสดงให้เห็น ในทานนิกายสังสสูตร (อัง.ปญจก. ๒๒/๓๕/๕๖) พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ของการให้ทานไว้ ๕ ประการคือ

๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก
๒. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน
๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไปทั่ว
๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่เหินห่างจากกรรมของกุศล
๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายไปแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์

นอกจากนั้นแล้วความตอนหนึ่งใน ทานสูตรว่าด้วยทานมีผลมากแต่ไม่มีอานิสงส์มาก พระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ทานอย่างไรมีผลมาก มีอานิสงส์มาก พระพุทธองค์ตอบว่า

“ดูกรสารีบุตร ในการให้ทานนั้น บุคคลผู้ไม่มีความหวังผลยอมให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลยอมให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมยอมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า เราตายไปแล้วจักเสวยผลทานนี้ มิใช่ให้ทานด้วยคิดว่า บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้ เคยทำมา เราไม่ควรทำให้เสียประเพณี มิใช่ให้ทานด้วยคิดว่า เราหุงหาภินเอนได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านี้ หุงหาภินเอนไม่ได้ มิใช่ให้ทานด้วยคิดว่า เราจักเป็นผู้จําแนกทาน เหมือนอย่างฤๅษีในครั้งก่อน และมิใช่ให้ทานด้วยคิดว่า เมื่อเราให้ทานนี้ จิตจะเลื่อมใส จะเกิดความปลอดภัยและโสมนัส แต่ให้ทานเป็นเครื่องปรุงแต่งจิตผู้หนึ่งครั้งให้ทานเช่นนั้นแล้ว เมื่อกายแตกตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหมเขาสันกรรม สันฤทธิ์ สันยศ หมดความเป็นใหญ่แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่กลับมา คือไม่มาสู่ความเป็นอย่างนี้ ดูก่อนสารีบุตร นี่แหละเป็นเหตุเป็นปัจจัย”

นั่นหมายถึงว่า ทานนั้นจะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก นั้นขึ้นอยู่กับเจตนาหรือความเข้าใจ ที่ทำทานด้วยจุดประสงค์เพื่อเป็นการชำระจิตของตนเองเป็นการให้ การสละ เพื่อลดความเห็นแก่ตัวย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มากนั่นเอง การศึกษาควรส่งเสริมแบบเรียน สร้างความเข้าใจที่แท้ของการทำทาน ซึ่งคนส่วนใหญ่เข้าใจว่า การทำบุญ หรือทาน เป็นไปเพื่อการขอ การแลกเปลี่ยน บ้างขอให้ได้ลาภ ขอให้ได้ยศ ขอให้ได้สวรรค์ เป็นการสร้างอวิชา มิจฉาทิฐิ เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นการพอกความเห็นแก่ตัว เป็นเครื่องมือของการล่อให้คิด ให้ยึด ในสวรรค์นิพพานก็มี

พระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวถึงทานที่ยิ่งใหญ่ เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้าเลิศ รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นอริยวงศ์ เป็นของเก่า ในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้ว ไม่เคยถูกลบล้างในปัจจุบัน ไม่ถูกลบล้างในอนาคต ไม่ถูกสมณพราหมณ์ผู้รู้คัดค้าน ทานที่ยิ่งใหญ่ ๕ ประการ คือ

“ ... อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละเว้นจากการฆ่าสัตว์แล้ว เชื่อว่าให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน แก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์ทั้งหลาย... นี่เป็นทานประการที่ ๑ ที่เป็นมหาทาน ที่รู้กันว่าล้ำเลิศ... อีกประการหนึ่ง อริยสาวกละอทินนาทาน จดเว้นจากอทินนาทาน ฯลฯ นี่เป็นทานประการที่ ๒ อีกประการหนึ่งอริยสาวกละกามสุมิฉณาจารงดเว้นจากกามสุมิฉณาจาร ฯลฯ นี่เป็นทานประการที่ ๓ อีกประการหนึ่งอริยสาวกละมุสาวาทงดเว้นจากมุสาวาท ฯลฯ นี่เป็นทานประการที่ ๔ อีกประการหนึ่ง อริยสาวกละการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท จดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ดุรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทแล้ว เชื่อว่าให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนหาประมาณมิได้ ดุรภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นทานประการที่ ๕ ที่เป็นมหาทาน ...”

ทานที่ยิ่งใหญ่ เป็นมหาทาน ก็คือศีล ๕ ที่เราท่านทั้งหลายรู้จักกันอย่างดี แต่ในสังคมไทย นักการศึกษาปัจจุบันแทบลืมนึกไปจากความนึกคิด การปฏิรูปการศึกษาควรจัดการศึกษา ปลุกฝังให้คนในชาติ มีรากฐานของความเป็นมนุษย์ ให้การศึกษากับสังคมไทยสร้างคุณค่า ศรัทธา มีค่านิยม เคารพต่อการประพฤติปฏิบัติ บังคับจิตใจของตนให้อยู่ในกรอบของศีล ๕ เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดของแก้ปัญหาและป้องกันปัญหาของสังคมทั้งด้าน การเบียดเบียนจากการฆ่า การทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาสังคมจากทางเพศ ปัญหาการพิพาททางวาจา และปัญหาความเสื่อมของสังคมจากการดื่มน้ำเมา ศีล ๕ จึงเป็นมหาทานที่ยิ่งใหญ่คือการแก้ปัญหาจากต้นเหตุแท้ของสังคม หากสังคมไทยมีค่านิยมถือศีล ๕ ละอบายมุข หนังสือพิมพ์ทั้งหลายฉบับก็ต้องปิดลงเพราะไม่มีข่าวร้ายรายวัน รากเหง้าแท้ของปัญหาความยากจนก็เนื่องมาจากความเอารัดเอาเปรียบของผู้มีโอกาสมากกว่า สร้างกลไกเชิงชั้นเพื่อสูบจากข้างล่างขึ้นข้างบน สิ่งดังกล่าวก็จะลดลง โดยผู้ที่มิกำลังมากกว่าก็จะมีความเมตตาเอื้อเฟื้อต่อผู้อ่อนแอกว่า ปัญหาหนักใจของเยาวชนในเรื่องทางเพศ การปฏิรูปการศึกษาต้องให้การศึกษาเรียนรู้ต้นเหตุที่ทำให้เกิดการกระตุ้นความรู้สึกทางเพศอันเป็นสาเหตุที่ทำให้เยาวชนไทยอันเป็นอนาคตของชาติต้องกลายเป็นปัญหาสังคม การทำลายกันด้วยคำพูดเป็นการบั่นทอนความเจริญก้าวหน้าทางสังคมมนุษย์ชาติเป็นหายนะ เป็นหลุมดำของสังคม คนดีทั้งหลายจึงไม่สามารถลุกขึ้นมาเป็นผู้นำของสังคม เมื่อคนไม่เข้าใจเนื้อหา ความจริงสัจจะของชีวิต มีจิตใจที่อ่อนแอ ที่ต้องเผชิญกับปัญหาชีวิตรอบด้าน ไม่รู้หนทางออกจากทุกข์ เขาเหล่านั้นจึงเดินเข้าหาที่พึ่งเพื่อคลายทุกข์ คลายกังวล ให้ลืมโลกไปจากความเป็นจริงชั่วขณะ จนเป็นค่านิยมทาง

“กลิ่นกฤษณา หรือกลิ่นจันทน์นี้ หอมเพียงเล็กน้อย
แต่กลิ่นของท่านผู้มีศีล หอมมากที่สุด
หอมฟุ้งไปทั่วทั้งเทวโลกและโลกมนุษย์”

๒) **ยัญพิธีที่บูชาแล้วมีผล** พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ใน อุทายสูตร ว่าด้วยปัญหาของอุทายพราหมณ์ เล่มที่ ๒๑ หน้าที่ ๖๖ ข้อที่ ๔๐ สมัยนั้น อุทายพราหมณ์ถามพระผู้มีพระภาคว่า “แม่ท่านพระ โคดมเองก็ทรงสรรเสริญยัญของพวกข้าพเจ้าหรือ” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “...พราหมณ์ เราไม่ได้สรรเสริญยัญไปเสียทุกอย่าง และเราไม่ได้ติเตียนยัญไปเสียทั้งหมด เราไม่สรรเสริญยัญที่มีกิริยา คือ ยัญที่มีการฆ่าโค ๑ ยัญที่มีการฆ่าแพะ แกะ ๑ ยัญที่มีการฆ่าไก่ สุนัข ๑ ยัญที่ทำให้สัตว์ต่างๆ ได้รับความเดือดร้อน ๑ ...พราหมณ์ แต่เราสรรเสริญยัญที่ไม่มีกิริยา คือ นิจทาน และอนุกุลยัญ คือยัญที่ไม่มีการฆ่าโค ๑ ยัญที่ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ ๑ ยัญที่ไม่มีการฆ่าไก่ สุนัข ๑ ยัญที่ไม่ทำให้สัตว์ต่างๆ ได้รับความเดือดร้อน ๑...”

ในสมัยโบราณมีการบูชายัญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยชีวิตของคนและสัตว์เพื่อวิงวอนขอความช่วยเหลือต่างๆ นานา เป็นลัทธิที่เกิดมาก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จัดเป็น เทวนิยม ซึ่งแตกต่างจากแนวทางตรัสรู้ของพุทธที่เชื่อในหลักกฎแห่งกรรม ซึ่งจัดเป็น อเทวนิยม ยัญพิธีมีผลทั้งที่เป็นบุญและบาป ยัญพิธีที่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียน เช่น พิธีงานศพ ปัจจุบันมีทั้งการฆ่าสัตว์เพื่อเลี้ยงแขก มีสุรา มีการพนัน จัดเป็นยัญพิธีที่มีผลในทางเสื่อม พิธีงานศพควรเป็นไปอย่างเรียบง่าย เป็นพิธีกรรมที่ควรทำให้คนระลึกถึงความตาย ให้ตระหนักว่าไม่ควรประมาทต่อความตาย ไม่ควรโศกเศร้าจนเกินไป ควรเป็นการศึกษาของชีวิต เห็นความเป็นจริงของชีวิต เป็นธรรมชาติของชีวิต อย่างนี้จัดเป็นยัญพิธีที่มีผลในความเจริญของหมู่คณะที่เกี่ยวข้อง ยังมียัญพิธีอีกมากมายที่สังคมไทยขาดการชี้แนะจากขบวนการการศึกษา นักวิชาการ การฝึกฝนอบรมเนื่องเพราะพุทธศาสนาในประเทศไทยเกี่ยวข้องกับพราหมณ์และไสยศาสตร์มาเป็นเวลานาน ทำให้เกิดการสูญเสียทั้งเวลาและทรัพย์สินจำนวนมาก ดังใน เรื่อง พราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ (พ.ศ. ๒๕/๑๐๖/๖๓) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสัมมาทิฐิเกี่ยวกับยัญพิธีว่า

“การบูชาของบุคคลผู้บูชาท่านที่อบรมตนดีแล้ว
คนเดียว แม้เพียงตรูเดียว

ประเสริฐกว่าการบูชาของบุคคลผู้บูชาด้วย

ด้วยทรัพย์จำนวน ๑๐๐๐ กหาปณะทุกๆเดือน ตลอด ๑๐๐ ปี ”

นั่นมีความหมายถึงการเคารพ ยกย่องบุคคลผู้ควรเคารพ มีความหมายสำคัญ ประเสริฐกว่าการยกย่องบุคคลที่แม้มีเงินทองมากแต่ประพฤติทุจริต อกุศล และในพราหมณ์ธรรมชาตสูตร (ขุ.ธ. ๒๕/๑๐๐/๔๗๙) ว่าด้วยการบูชาด้วยธรรมของผู้เป็นพราหมณ์ ตรัสว่า

“... การบูชาด้วย ๒ อย่างนี้ คือ

๑. การบูชาด้วยอามิส

๒. การบูชาด้วยธรรม บรรดาการบูชาด้วย ๒ อย่างนี้ การบูชาด้วยธรรมเป็นเลิศ...”

ยัญพิธีที่มีผลเป็นบุญ กุศล หมายถึงพิธีกรรมที่เป็นไปเพื่อการระลึกถึง ความสามัคคี เอื้อเพื่อ เสียสละ ไม่เบียดเบียน ไม่มงมงาย เป็นไปเพื่อความสงบระงับ ไม่ได้มีความหมายเฉพาะทางด้านศาสนาเท่านั้น แต่มีความหมายถึงกิจกรรมทางการศึกษาทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน รวมถึงกิจกรรมการงาน ที่เป็นไปเพื่อการไม่เบียดเบียน มีสาระ การเข้าถึงความสงบ ความจริง ที่ไม่หลอกลวง จัดเป็นยัญพิธีที่มีผลเป็นบุญ

๓) **สังเวทที่บวงสรวงแล้วมีผล** ยัญพิธีเป็นพิธีกรรมหนึ่งๆย่อมมีสื่อกลางที่เป็นเครื่องหมายของการบูชา การแลกเปลี่ยน เราเรียกสิ่งที่เป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนว่าเป็น การ เช่นสังเวทบวงสรวง เช่น ในสมัยโบราณนิยมการเช่นสังเวทบวงสรวงด้วย ชีวิตคน หรือสัตว์ หรือ ความเชื่อในการเดินเรือเมื่อเกิดเภทภัย พายุอย่างรุนแรงจะต้องมีการเช่นสังเวทบวงสรวงโดยจับคนที่ถูกเลือกให้เป็นเครื่องเช่นโยนลงทะเล ความเชื่อเหล่านี้ยังมีอยู่ในสังคมไทย แต่ต่างเวลาและสถานที่และจุดมุ่งหมาย เช่น ลูกจะเข้าโรงเรียน จะเข้าทำงาน ต้องการเลื่อนยศตำแหน่ง จะติดต่อราชการเพื่ออำนวยความสะดวก ล้วนต้องการเครื่องเช่น(เงิน)เพื่อสังเวทบวงสรวงผู้มีอำนาจ เราเรียกการกระทำนี้ว่า เงินใต้โต๊ะ(เครื่องเช่นสังเวทที่เป็นมิจฉาทิฐิ) ยัญพิธีที่ถูกต้องดองาม และการเช่นสังเวทบวงสรวงที่เป็นสัมมาทิฐิ จะต้องเป็นไปเพื่อการ “ให้”การสละออก(ทาน) โดยมีระบบระเบียบหรือพิธีกรรม(ยัญพิธี)และสื่อกลาง(เครื่องเช่นสังเวทบวงสรวง) อย่างบริสุทธิ์ เช่น รัฐต้องให้(ทาน)การศึกษาแก่ประชาชนให้มีความรู้และคุณธรรม (สื่อกลางอันหมายถึงการเช่นสังเวทบวงสรวง) โดยผ่านขบวนการศึกษา(ยัญพิธี) อย่างมีผลมากที่สุดคือการให้การศึกษาฟรี อย่างทั่วถึง อันเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะทำให้ประเทศชาติเข้มแข็ง โดยยกการศึกษาของคนทั้งแผ่นดิน หากความรู้กลายเป็นสินค้าเสียแล้ว โรงเรียน มหาวิทยาลัย ครู อาจารย์ ก็ไม่แตกต่างอะไรจากบริษัท ห้างร้าน นายจ้าง ลูกจ้าง ลูกค้า ทุกอย่างกำลังแปรสภาพเข้าสู่ระบบทุน มิติความสัมพันธ์ทั้งดงามระหว่างครู

รัฐจึงควรให้การศึกษอย่างบริสุทธิ์แก่ประชาชนจึงจะเป็นธรรมรัฐ เป็นรัฐที่มีสัมมาทิฐิ คือกระจายการศึกษาอย่างทั่วถึงทุกคนชั้นอย่างเท่าเทียม ตามความถนัดและตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ

การศึกษาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นการศึกษาเพื่อการเกื้อกูลกันระหว่างผู้ให้และผู้รับ พระองค์ได้โปรดสั่งสอนให้มนุษย์หลุดล่อนออกจากความทุกข์ พุทธบริษัทก็เกื้อกูลด้วยการถวาย ปัจจัย ๔ เป็นปัจจัย เป็นศิลปะ ที่มีอารยธรรมสูงที่สุด การปฏิรูปการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงใดๆ ให้ ห่างออกไปจากอารยธรรมที่ดีที่สุดสิ่งนั้นย่อมนำไปสู่ความเสื่อม เป็นมิจาทิฐิ เป็นการสร้างปัญหา เพิ่มขึ้น การศึกษาที่ดำเนินตามสัจจะจัดการศึกษาทั้งด้านความรู้และคุณธรรมผสมผสานอยู่ในชีวิต เป็นการเกื้อกูลสำหรับผู้ให้และผู้รับ ที่จัดการศึกษาอบรมฝึกฝนสืบทอดมาโดยไม่มีกลไกการ แลกเปลี่ยน แต่กลับเติบโตสืบทอดกันมาอย่างยั่งยืนรวมเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี เพราะเป็นการศึกษา เพื่อลดความเห็นแก่ตัว เมื่อสามารถลดความเห็นแก่ตนได้ก็ไม่ต้องสะสมกักตุน จึงจะสามารถ แบ่งปันเสียสละแก่ผู้อื่นได้

ความหมายของการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้นจึงต้องมีสัมมาทิฐิเกี่ยวกับการสังเวช บวงสรวงนั้นหมายถึงการลด การเลิก จากเครื่องติดขัดทั้งหลาย มีเครื่องหมายสื่อกลางที่เป็น การ สังเวชบวงสรวงตั้งแต่การติดหยาบๆ เช่น นุหรี เหล้า การพนัน หวย ความเกียจคร้านฯ และควบคุม ตนให้อยู่ในกรอบของศีล ๕ และการสังเวชบวงสรวงความติดขัดในความเคยชินในรสความ “อร่อย”ทั้งหลายเป็นเครื่องมือฝึกฝน ปลูกฝัง ภูมิด้านทานให้กับสังคมไทยต่อกระแสบริโภคนิยม เวลา ทุน รวมทั้งความรู้ความสามารถ ก็จะนำมาพัฒนาตน ครอบครัว และสังคม การศึกษาฝึกฝน เช่นนี้ทำให้มนุษย์สามารถเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีประสิทธิภาพสูงที่สุด สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่น ได้อย่างมีความสุข มีความพอเพียงแท้ที่ใจ ช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง การทาน วัณณิ การสังเวช บวงสรวงเช่นนี้จึงเป็นเครื่องหมายของอริยะ ของบัณฑิต มีผลมากต่อความเจริญทั้งของตนเองและ สังคมประเทศชาติ

วัณณิหรือการบวงสรวงที่ไม่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิย่อมมีผลน้อยดังคำตรัสของพระผู้ มีพระภาคเจ้าตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ (พ.ธ. ๒๕/๑๐๘/๖๔)ว่า

“การไหว้ผู้ปฏิบัติตรง

ประเสริฐกว่าการบูชาวัณณิและการบวงสรวงใดๆในโลก

ที่ผู้หวังบุญทำอยู่ตลอดปี

เพราะการบูชาัญญและการบวงสรวงทั้งหมดนั้น

มีค่าไม่ถึงหนึ่งในสี่”

จะสังเกตได้ว่าสัมมาทิฐิ ๓ ข้อแรกคือ ทาน วัชฎิณี และการสังเวทบวงสรวงมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันจัดอยู่ในหมวดของการ “ทาน” มีจุดประสงค์ มีเป้าหมายหลักคือการ “ให้” การสละออกตั้งแต่สิ่ง หยาบๆ เช่น อบายมุขทั้งหลาย คือสิ่งที่เป็นอกุศลทั้งหลายออกจึงมีผลมาก และเป็นแนวทางการวางกรอบยุทธศาสตร์ของสังคมเพื่อสร้างความสมดุลอย่างมีสัมมาทิฐิ

๔) ผลวิบากของกรรมมีอยู่ กรรมแปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่าหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยกรรม ๓ อย่างคือ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น มโนกรรมสำคัญที่สุด และมีผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ดังบาลีว่า

“ ดูกร ตปัสสี บรรดากรรม ๓ อย่างเหล่านี้ ที่เราจำแนกไว้แล้วอย่างนี้ แสดงความแตกต่างกันไว้แล้วอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมมีโทษมากกว่า ในการทำบาปกรรม ในความเป็นไปแห่งบาปกรรม...”

เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด ก็เพราะเป็นจุดเริ่มต้น คนคิดก่อนแล้วจึงพูดจึงกระทำคือแสดงออกทางกายและวาจา ดังนั้น วาจากรรมและกายกรรม จึงขยายออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง และที่ว่าผลกว้างขวางรุนแรงที่สุด ก็เพราะว่ามโนกรรมรวมถึง ความเชื่อถือ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิดและค่านิยมต่างๆที่เรียกว่า “ทิฐิ” ทิฐินี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆไปของบุคคล ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็คิด การ พูดจาสั่งสอนชักชวนกัน และทำการต่างๆไปตามที่เชื่อถือที่เห็นที่นิยมอย่างนั้น ถ้าเป็นมิชฌาทิฐิ การดำริ พูดจาและทำการก็ดำเนินไปในทางผิดเป็นมิชฌาไปด้วย ถ้าเป็นสัมมาทิฐิ การดำริ พูดจา และทำการต่างๆก็ดำเนินไปในทางถูกต้องเป็นสัมมาไปด้วย เช่น คนและสังคมที่เห็นว่าความพรั่งพร้อมทางวัตถุมีค่าสูงสุดเป็นจุดหมายที่พึงใฝ่ประสงค์ ก็จะเพียรพยายามแสวงหาวัตถุให้พรั่งพร้อมและถือเอาความพรั่งพร้อมด้วยวัตถุนั้น เป็นมาตรฐานวัดความเจริญรุ่งเรืองเกียรติยศและศักดิ์ศรีเป็นต้น วิธีของคนและแนวทางของสังคมนั้นก็จะไปในรูปแบบหนึ่ง ส่วนคนและสังคมที่ถือความสงบสุขทางจิตใจเป็นที่หมาย ก็จะมีวิถีชีวิตและความเป็นไปอีกแบบหนึ่ง

จะเห็นว่ามโนกรรมเป็นกรรมใหญ่ ที่มีความสำคัญต่อ การพูดและการกระทำ การปลูกฝังในระบบการศึกษาทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน(สื่อ)จึงมีความสำคัญที่สุด ในการสร้าง ค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อ ให้สังคมเป็นไปในทิศทางใด เพราะฉะนั้นการศึกษาเรื่องกรรม กรรมดี

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นเจ้าใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีจิตใจเสียหยาแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามเขาไป...”

นั่นก็คือมโนกรรมที่สั่งสมมาจากคนหนึ่ง รวมเข้าเป็นหลายคน จนกระทั่งเป็น ความเชื่อ ทศนคติ หรือ ค่านิยม ถูกสั่งสม ปลุกฝัง จากรุ่นสู่รุ่น ทั้งในระบบการศึกษาในห้องเรียนและระบบการศึกษานอกห้องเรียน (สื่อ) สร้างค่านิยมใหม่ เรียกว่าการบริโภคนิยม คือนิยม ยกย่อง การบริโภคเป็นความสุขสูงสุดของการเฝ้าหา ทุกสิ่งจึงเริ่มต้นที่การแข่งขัน แข่งชิง ตั้งแต่เริ่มเข้าห้องเรียน และนอกห้องเรียนโดยการโฆษณาชวนให้เชื่ออย่างนั้นอย่างนี้ น่ากิน น่าใช้ แล้วจะมีความสุขอย่างนั้น อย่างนี้ ขบวนการแข่งขันจึงไม่ได้หยุดอยู่แค่ในห้องเรียน จบจากห้องเรียนก็เป็นการทำงาน เป็นอาชีพ ที่ต้องแข่งขันแข่งชิง ทั้งภายในประเทศเองและบนเวทีต่างประเทศไปในช่วงเดียวกัน เพื่อแข่งชิงสื่อกลางที่มีความหมายสูงสุดของการบริโภคคือ “เงิน” ปรัชญาการศึกษาของไทยจึงถูกระชากลากจูงไปเป็นเครื่องมือรับใช้ ของลัทธิบริโภคนิยมอย่างไม่สามารถต้านทานได้

สังคมไทยจึงต้องสร้างปัญญาให้กับประชาชน ให้รู้เท่าทัน แยกแยะ ถูก ผิด ดี ชั่ว เครื่องมือหรือ ทฤษฎีที่ดีที่สุดในประเทศไทยมี และน่าภูมิใจที่สุดในโลกก็คือความรู้ ที่เป็นปัญญาตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้ายังคงมีอยู่และสืบทอดจนมาถึงปัจจุบัน ความรู้ที่จะสร้างให้ประชาชนมีความเชื่อ ค่านิยม ความคิด หรือทฤษฎี ให้เป็นสัมมาทิฐิ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอันแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูรณ์ เหมือนอย่างมัจฉาทิฐิเลย...”

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วก็เป็นไปเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นไป จนไพบุลย์ เหมือนอย่างสัมมาทิฐินี้เลย...

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้มีมิจฉาทิฐิ ภายกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี วชิกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี มโนกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี เจตนาที่ดี ความปรารถนาที่ดี ประณิธานที่ดี การปรุ่งแต่งทั้งหลายที่ดี ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าชอบใจ เพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ข้อนั้นเพราะเหตุใด ? ก็เพราะทิฐิชั่วร้าย เปรียบเสมือนเมล็ดสะเดาที่ดี เมล็ดบวบขมที่ดี เมล็ดน้ำเต้าขมที่ดี ที่เขาเอาปลูกไว้ในดินที่ชุ่มชื้น รสดินและรสน้ำที่มันคุดซึ่มไว้ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขม เป็นของเผ็ด เป็นของไม่อร่อย ข้อนั้นเพราะเหตุใด ? ก็เพราะพืชไม่ดี...

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ ภายกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี วชิกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี มโนกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพรั่งพร้อมตามทิฐิที่ดี เจตนาที่ดี ความปรารถนาที่ดี ประณิธานที่ดี การปรุ่งแต่งทั้งหลายที่ดี ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ข้อนั้นเพราะเหตุใด ? ก็เพราะทิฐิดีงาม เปรียบเสมือนพันธุ์อ้อยที่ดี พันธุ์ข้าวสาลีที่ดี พันธุ์ผลจันทน์ที่ดี ที่เขาเอาปลูกไว้ในดินที่ชุ่มชื้น รสดินและรสน้ำที่มันคุดซึ่มไว้ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นอมหวาน เพื่อความเป็นของอร่อย เพื่อความน่าชื่นใจ ข้อนั้นเพราะเหตุใด ? ก็เพราะพืชดีงาม...

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งมีโทษมากเหมือนมิจฉาทิฐินี้เลย ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เป็นโทษทั้งหลาย มีมิจฉาทิฐิเป็นอย่างยิ่ง "

สรุปรวมใจความของกรรมนั้นมีผล ที่มีมโนกรรมเป็นใหญ่ เป็นตัวควบคุมบงการทั้ง ภายกรรมและวชิกรรม เพราะฉะนั้นครู อาจารย์ นักบริหาร นักวิชาการ นักปกครอง นักการเมืองที่ควบคุมนโยบายความเป็นไปของมนุษย์และสังคมประเทศชาติ หากมีสัมมาทิฐิย่อมมีโอกาสทำความดีได้มาก หรือทำความชั่วได้มากเช่นกันหากมีมิจฉาทิฐิเป็นประธาน ขึ้นอยู่กับทิฐิ การทำความเข้าใจหลักแท้ของสัจจะความจริงตามธรรมชาติจึงมีผลมาก แนวนโยบายใดมีทิศทางเข้าสู่ความจริงตรงตามสัจจะย่อมนำความเจริญมาสู่สังคมนั้น

คนทั่วไปที่เข้าใจว่า... ทำดี ทำอะไร? ไม่ได้ดี เพราะในคำสอนของพระพุทธเจ้ามีความหมายของผลของการกระทำที่ "ใจ" เจตนาทั้งหลายที่ต้องการทำดี หรือกรรมดี เป็นบุญ กุศลนั้นมีเจตนาเป็นไปเพื่อลด "กิเลส" ลด ความโลภ ความโกรธ ความหลง เช่น การทำบุญ ๑ ล้านบาท ย่อมได้รับผลกระทบทันทีคือ เป็นการลดความเห็นแก่ตน ลดกิเลสของตน ลดความโลภของตน ใจ

ส่วนผู้ที่มี “มิจฉาทิฐิ” ย่อมเข้าใจว่าเมื่อให้แล้ว ๑ ด้านบาทก็หวังผลในโลกสวรรค์นอก
ตนบ้าง หวังผลบุญที่จะกลับมาหาตนมากกว่าที่ให้ออกไปบ้าง หวังในความชื่นชม หวังในตำแหน่ง
ที่สูงขึ้น หวังว่าผู้รับจะตอบแทนตนในตำแหน่งยศ ชั้น ผู้ให้ที่มีเจตนาบิดเบือน มีเป้าหมายที่ไม่ได้
เป็นไปเพื่อลด “กิเลส” ย่อมทำดี แล้วไม่ได้ดี เพราะไม่ได้เรียนรู้ให้เกิด “สัมมาทิฐิ” นั่นเอง

กรรมที่จะให้ผลตอบแทนตามที่ตนต้องการ ต้องทำกรรมที่เป็นเหตุอย่างเดียวกัน เช่น
อยากรวย ต้องขยันและอดออม อยากเก่งเรื่องนั้นๆ ก็หมั่นฝึกฝนเรื่องนั้นๆ มากๆ ทุกอย่างจึงสร้างได้
จากความอดสาหัสหรือความเพียรของตน “ทำดี ย่อมได้ดี”

การศึกษาที่จะพัฒนาประเทศชาติ ต้องเริ่มจากการปลูกฝังมโนกรรม เป็น
ขบวนการสร้าง “คน” ให้มีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น เริ่มต้นจากตนเองสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม (ไม่
มองาย) เศรษฐกิจ (ไม่สูญเสียทรัพย์โดยไร้เหตุ ขยันไม่รอพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์) การเมือง (เกรงกลัวต่อ
บาป) เป็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อการปฏิรูปการศึกษาเพื่อที่จะปฏิรูปการเรียนรู้ในการปลูกฝัง
มโนกรรมให้มีสัมมาทิฐิ

การศึกษาโดยการปฏิรูปการเรียนรู้ให้เข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ของชีวิต ก็สามารถ
เรียนรู้คู่กันไปกับการศึกษาเพื่อสร้างความสำเร็จทางด้านเทคโนโลยี ความผาสุกของคนในสังคมที่
อยู่ร่วมกันก็จะเกิดขึ้นเนื่องเพราะเกิดความสุขจากความเจริญทั้งด้าน จิตใจและวัตถุ
ต้องฝึกฝนจิตใจอยู่เสมอเพราะความดีทำได้ยาก ความชั่วทำได้ง่าย ดังคำตรัสใน(ขุ.ธ. ๒๕/๑๖๓/๘๓)
พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถาแก่พระอานนท์ ว่า

“กรรมที่ไม่ดี และไม่มีประโยชน์แก่ตน ทำได้ง่าย

ส่วนกรรมที่ดี และมีประโยชน์ ทำได้ยากอย่างยิ่ง”

๕) โลกนี้มี การศึกษาพุทธศาสนาอย่างมีสัมมาทิฐินั้น ต้องเข้าใจความหมายที่พระ
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ ท่านตรัสรู้ในเรื่อง ทุกข์ สาเหตุของทุกข์ ทุกข์ที่ดับแล้ว และหนทางที่ดับทุกข์
คือ อริยสัจ ๔ นั่นเอง ทุกข์เกิดขึ้นที่ไหน ทุกข์เกิดขึ้นที่ “ใจ” อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือ “กิเลส”
ทำอะไรจึงจะดับทุกข์ได้ ต้องศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติ ตามทางหลักคือ “มรรคมีองค์ ๘”
เรียนรู้และปฏิบัติ เริ่มต้นที่ไหน เริ่มต้นศึกษา “ สัมมาทิฐิ” ให้กระจ่างชัด เพราะเป็นประธานของ
มรรคทั้งหมด เริ่มต้นปฏิบัติที่ไหน ปฏิบัติที่ “ใจ” ให้มี “มโนกรรม” เป็น “ทิฐิ” ที่ถูกต้องเสียก่อน
เพราะมโนกรรม เป็นกรรมใหญ่มีผลมาก ที่ควบคุมทั้ง กายกรรมและวจีกรรม

จากสัจจะความจริงข้างต้นที่ได้อ้างมาแล้วนั้น จะสังเกตได้ว่า คำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าในพระสูตรทั้งหลายก็น่าจะมีคามหมายไปในทิศทางการอธิบาย ขยายความ ในเรื่องของ “ใจ” ที่มีสิ่งแปลกปลอมคือ “กิเลส” อยู่ภายใน “ใจ” กิเลสก็น่าจะเป็นตัวพาให้ “ใจ” มีสภาพใจต่ำ (นรก) และเมื่อมีกิเลสเบาบางก็น่าจะหมายคามถึง (สวรรค์) ที่เกิดขึ้นภายใน “ใจ” นั่นเอง

ที่กล่าวอ้างมาทั้งหมดก็เพื่อจะสื่อความหมายเอาความจริงแท้ให้ตรงเป้าที่พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านตรัสรู้ และโปรดสั่งสอนเพื่อความพ้นทุกข์หมายเอาที่ “ใจ” เป็นหลัก ส่วนความหมายอื่นที่มากไปกว่านั้น เช่น นรก สวรรค์ หลังความตาย ก็เป็นผลมาจากกรรมปัจจุบันอย่างแท้จริงที่สุด เพราะฉะนั้นการศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิในที่นี้จึงมุ่งหวัง อธิบาย ดีความ ให้เป็นแนวทาง วิทยาศาสตร์ พิสูจน์ได้โดยตนเองในปัจจุบัน ที่สามารถสัมผัสได้ถึงความสุขทุกข์ที่ใจของตนเอง ว่า สิ่งนั้นมีอยู่หรือหมดไป ที่มีอยู่หรือหมดไปก็เพราะตนเป็นผู้กระทำทั้งสิ้น เพราะเป็นนามธรรมเป็นของเฉพาะที่ตนสามารถรู้สึก สุขหรือทุกข์ก็เป็นของตนทั้งสิ้น

โลกนี้ จึงมีความหมายลงไปในเรื่องของ “ใจ” เป็นหลักไม่ใช่โลกที่เป็นแท่งก้อนกลมหมุนไปมานั้น โลกนี้คือ สภาพ อาการรู้สึก อยู่กับสิ่งเดิมๆ ไม่เปลี่ยนไป หรือเปลี่ยนไปในทางเสื่อมลง (ใจ) เพราะโดยปกติมนุษย์มีใจที่ไหลลงเหมือนกระแสน้ำ ท่านผู้รู้จึงแบ่งโลกออกเป็น ๔ มิติคือ

๑. โลกอบาย (ความสุขใน ความเสื่อม ๖ ประการของอบายมุข ๖)
๒. โลกกามคุณ (ความสุขในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส)
๓. โลกธรรม (ความสุข ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุขโลกิยะ)
๔. โลกอัตตา (ความยึดเอาความเห็นของตนเป็นใหญ่ เป็นสุข)

ความทุกข์คือความไม่สนใจในความต้องการในโลกทั้ง ๔ ซึ่งจะเป็เครื่องหมายตรวจสอบตนเองว่ากำลังวนเวียนอยู่ในโลกใดไหน ? เช่น บุคคลที่สูบบุหรี่และดื่มสุราอยู่เป็นประจำ อย่างนี้เรียกว่า โลกนี้ โลกใบเดิม ที่เป็นจริงอยู่ในปัจจุบันนี้ทีเดียว เป็นโลกที่เวียนวนเรียกว่าเป็น วัฏฏะคือความวน ไม่สามารถออกมาจากทุกข์นั้นได้ เป็นการสั่งสมกรรมทั้ง กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม สั่งสมอยู่ใน “ใจ” เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้เสียทรัพย์ เสียเวลา เสียสติ เสียสุขภาพ ความเสื่อมทั้งหลายย่อมมีแก่ผู้นั้นอย่างแน่นอน โลกนี้จึงมีความหมาย ที่สามารถชี้ชัดคาดเดาถึงผลได้ผลเสียอย่างไม่ยากนักใน “โลกหน้า” ผู้ที่เห็นและเป็นอยู่แม้ปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในโลกอบายเช่นนี้ เมื่อกายแตกดับถึงแก่ความตายแล้วย่อมเข้าสู่ นรกหรือ “อบายภูมิ” อย่างไม่อาจเลี่ยงหรือหลบใดๆ ได้ เพราะคนทำตนให้มีใจอยู่ใน โลกอบายตั้งแต่ยังมีชีวิตเป็นๆ อยู่

๖) **โลกหน้ามี** การศึกษาโลกนี้ที่เป็นการกระทำอยู่ในปัจจุบันต่อเนื่องเชื่อมโยงกับความรู้ ความเข้าใจในกฎแห่งกรรม หากยังประพฤติดนเหมือนเดิมก็เป็นโลกใบเดิม ทุกข์เหมือนเดิม ไม่รู้ทางออกจากทุกข์นั้น การศึกษาเพื่อปลูกฝังแนวทางเพื่อหาทางออกจากทุกข์ (มรรคมีองค์ ๘) อย่างถูกวิธี อย่างมีสัมมาทิฐิ ให้นุชนพัฒนาดนและสังคมอย่างถูกต้องถูกวิธี เมื่อศึกษาและปฏิบัติจนกระทั่งสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ เป็นคนใหม่ มีกายกรรมใหม่ วาจากรรมใหม่ มโนกรรมใหม่อย่างนี้เรียกว่า โลกหน้า ที่เห็นได้ พิสูจน์ได้ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ สำหรับโลกหน้า (หลังความตาย) ที่หมายถึงนรก สวรรค์ หรือการเป็นเทพ เทวดา และพรหมทั้งหลายนั้น ก็ต้องศึกษาและปฏิบัติสร้างความเป็นเทพเทวดาและพรหมให้เกิดในจิตใจของตนให้ได้เสียก่อน โลกหน้าชีวิตข้างหน้าย่อมไม่น่าห่วงเพราะเมื่อกรรมปัจจุบันดีแล้ว ในเบื้องหน้าย่อมให้ผลดีอย่างแน่นอน ดังคำตรัสในฐานสูตร (อัง.ปิฎก. ๒๒/๕๗/๑๐๐) ว่า

“เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”

เพราะฉะนั้นการศึกษาเรียนรู้ควบคุมการกระทำในปัจจุบันนี้จึงมีความสำคัญที่สุด และทำอย่างไรจึงจะออกจากโลกใบเก่า ใบเดิม มามีโลกหน้า โลกใหม่ ที่ดีกว่าเดิม ? ก็ต้องเริ่มศึกษาอย่างจริงจังเพราะธรรมของพุทธศาสนาเป็นของลึกซึ้ง ดังคำตรัสใน(ที.ม. ๑๐/๖๔/๖๖) ความว่า

“... ธรรมที่เราบรรลุล้วนนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่ใช่วิสัยตรรกะ ละเอียด...”

การศึกษาตามหลักพุทธศาสนานี้จึงต้องทำการศึกษาค้นคว้าอย่างมีระบบ ระเบียบ แบบแผน แยกแยะ อย่างมีลำดับ ขั้นตอน เพื่อให้การศึกษาได้ค้นคว้ารายละเอียดเพิ่มเติมพัฒนาดนเองให้มีโลกใบใหม่ เป็นตัวอย่าง เป็นที่พึ่งแก่ตน จนกระทั่งสามารถเป็นที่พึ่งแก่สังคมต่อไป เป็นการศึกษาที่อยู่ในชีวิต มุ่งเน้นในเรื่องจิตใจเป็นหลัก โดยเฉพาะการศึกษาที่ให้นุชนเข้าใจตนเองสามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตปกติ เพื่อลดความเห็นแก่ตัวลง เอื้อเพื่อแก่สังคมคนรอบข้าง ให้สามารถพึ่งตนเองโดยตนเอง และเป็นที่พึ่งแก่สังคม หรือพึ่งพากันโดยขบวนการกลุ่ม ซึ่งมีปรัชญาการศึกษาที่แข่งขันกับตนเองกับจิตใจของตนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมของตนให้มีโลกใบใหม่สร้างตนและผู้อื่นให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

๗) **มารดา** มนุษย์เมื่อกำเนิดมาก็ได้รับการอบรม สั่งสอน เลี้ยงดู จากผู้ให้กำเนิดคือมารดา นั้นมีความหมายที่มีคุณค่าที่เป็นบุตรควรตอบแทนท่านด้วยความกตัญญูแต่ภาษาธรรมนี้มี ความหมายที่เป็นนามธรรมคือ จิตวิญญาณของตนเองหรือของบุคคลรอบข้างที่เป็นแรงให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผสมพันธุ์ จนกระทั่งเกิดจิตวิญญาณดวงใหม่ ความคิดใหม่ มโนทัศน์ใหม่ จาก

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นผู้มีมิตรดี สหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์กึ่งหนึ่ง”
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

“อย่ากล่าวอย่างนั้น อานนท์ ที่จริง ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว อานนท์ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก”

พระอานนท์ท่านเข้าใจว่าการประพาศความดีทั้งหลายจนกระทั่งถึงการประพาศพรหมจรรย์นั้นตนเองมีส่วนที่สามารถทำได้เองอยู่ถึง ๕๐% แต่ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้ายืนยันถึงความเจริญขึ้น (หรืออาจจะเลวลง) นั้น มิตร สหายที่เกี่ยวข้องรอบตัวล้วนมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก การศึกษาปรัชญาของพุทธศาสนานั้นผู้ที่ปรารถนาความเจริญ ควรหลีกเลี่ยงการคบคนพาลหรือมิตรชั่ว และรวมไปถึงชุมชนหรือสังคมหนึ่งๆ ที่มี ค่านิยมที่ผิด ย่อมมีอิทธิพลต่อตนเอง ทายาทลูกหลานของสังคมนั้นๆ การกล่าวอ้างสั่งสอนกันในปัจจุบันว่า สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ย่อมล่วงละเมิดมิได้ สิทธิและเสรีภาพ(ตามความหมายพุทธ)นั้นน่าจะหมายถึงความมีอิสรภาพ เสรีภาพเป็นอิสระแท้จากกิเลส อกุศล โดยเฉพาะสื่อ(วิทยุ และโทรทัศน์ ฯ) ครู อาจารย์ผู้นำทั้งหลายนั้นมีอิทธิพลอย่างมาก ต่อค่านิยมและพฤติกรรมของสังคม การศึกษาที่มีสัมมาทิฐิย่อมเข้าใจเหตุของการเกิด การสืบเนื่องทางจิตวิญญาณจากการรับรู้นั้นมีผลมาก ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวว่า มิตรดี สหายดี รวมถึงสังคมสิ่งแวดล้อมดี เป็นทั้งหมดทั้งสิ้นของพรหมจรรย์ (ความดี) เป็นสิ่งที่ผู้นำทางสังคมต้องตระหนักถึงความสำคัญที่ต้องการสร้างมนุษย์ให้สมบูรณ์ ต้องมีองค์ประกอบทางสังคมสิ่งแวดล้อมที่ดีงาม โอบอุ้มคุ้มครองเปรียบเสมือนนามธรรมที่เป็นมารดาที่หล่อหลอมจิตวิญญาณของสังคม

๘) บิฑามิ มารดามิ บิฑามิ เป็นหัวข้อย่อยในการศึกษาเรื่อง สัมมาทิฐินั้นมีความหมายลึกซึ้งกว้างไกล มีขอบเขตแค่ไหน โดยเฉพาะการตีความหมายการศึกษานั้นมุ่งเน้นไปที่ “ใจ” เป็นหลักดังคำกล่าวในวิภังคสูตร(สัง.ม. ๑๕/๘/ ๑๑) ตรัสไว้ว่า

“สัมมาทิฐิ คือความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย(เหตุเกิดทุกข์)

ความรู้ในทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์)

ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ”

ใจที่รู้สึกทุกข์ ความทุกข์เกิดขึ้นที่ใจ ภาษาธรรมเรียกอาการทั้งหลายในใจว่า จิต จิตตัวที่ทำหน้าที่ บิดาคือจิตตัวที่แสวงหาความพ้นทุกข์ บ้างก็พบ บ้างก็ไม่พบ เช่น เมื่อเกิดทุกข์ จิตพอ(โง่ มีอวิชชา) ก็ชวนขวยออกจากทุกข์ เพื่อให้ลืมความทุกข์ ด้วยการดื่มสุรา เป็นต้น การแสวงหาทางออกจากทุกข์อย่างบัณฑิตเป็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อการออกจากทุกข์อย่างถูกวิธี ดังคำตรัสใน อริยสัจสูตร(อัง.ทสก. ๒๔/๖๑/๑๓๖) ว่า

“การคบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การฟังสัทธรรมบริบูรณ์
การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ศรัทธาบริบูรณ์
ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้การมนสิการ โดยแยกคายบริบูรณ์
การมนสิการโดยแยกคายที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติสัมปชัญญะบริบูรณ์
สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้ความสำรวมอินทรีย์บริบูรณ์
ความสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สุจริต ๓ บริบูรณ์
สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้สติปัญญาน ๔ บริบูรณ์
สติปัญญาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์
โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์
วิชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้”

จึงพอสรุปได้ว่าการศึกษาเพื่อเข้าใจชีวิตเพื่อแสวงหาทางออกจากทุกข์เริ่มต้นที่การคบ
คุ่นกับสัตบุรุษ ได้รับฟังซักถามย่อมเกิดศรัทธา เมื่อเริ่มมีศรัทธามากขึ้นก็เริ่มดำริหาทางออกจาก
ความทุกข์ เมื่อดำริมากขึ้นจึงเกิดสติในการแยกแยะกุศลอกุศล ย่อมทำให้เกิดความสำรวม
ระมัดระวังในอกุศล ทั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม เมื่อสำรวมในสุจริตกรรม ๓ สมบูรณ์
ย่อมโน้มใจไปสู่การสำรวมใน กาย เวทนา(การสัมผัส) จิต ธรรมารมณ์ คืออ่านความรู้สึกเข้าไป
ภายในที่ละเอียดมากขึ้นอย่างมี สติ มีสัมมะวิชัย และมีวิริยะเป็นกำลังปฏิบัติ พยายามฝืนและมี
สติปัญญาพิจารณาหัวข้อธรรมยึดเหนี่ยวเป็นปายออกจากทุกข์นั้นๆ เมื่อพ้นออกมาได้จึงเกิดปิติ เกิด
ความเชื่อมั่นเป็นปัสสัทธ ซึ่งก็คือความสงบจากสิ่งที่ตนคิดไม่ไยหา จนเกิดความว่างเบาสบายเป็น
อุเบกขา เมื่อทำหลายเหตุปัจจัยที่ตนคิดเลืกลดละออกมาได้จึงสังสมจิตเป็นสัมมาสมาธิแท้ของพุทธ
จนเกิดวิชาคือความรู้ ความรู้แจ้งในเหตุ ในวิธีทางออกจากทุกข์ จนทุกข์นั้นหมดไปเป็นวิมุตติ
ลำดับขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาของพุทธศาสนา เป็นการศึกษาอยู่ในชีวิต มีเหตุ มีผล มีลำดับ มี
ขั้นตอน มีวิธี มีปัจจัย มีสิ่งแวดล้อมเป็นองค์ประกอบ อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ คุณธรรมจึงไม่สามารถ
สร้างจากการเขียนขึ้นเป็น รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย แต่จะถูกหล่อหลอมสร้างขึ้นมา
จากปัญญาตรัสรู้แท้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ เส้นทางที่เป็นสัมมาปฏิบัติเป็นบัณฑิต เป็นผู้รู้แจ้ง
เป็นจิตวิญญานบิดา จิตวิญญานมารดา นำจิตวิญญานสังคมไปสู่ความสงบร่มเย็น

๕) สัตว์ที่เป็นอุปปาติกะ ว่าด้วยกำเนิด ๔ ชนิด (ม.มู. ๑๒/๑๕๒/๑๕๑) คือ

๑. กำเนิดอันทาชะ (การเกิดในไข่)
๒. กำเนิดชลาพุชะ (การเกิดในครรภ์)
๓. กำเนิดสังเสทชะ (การเกิดในถ้ำโคลหรือที่ขึ้นแฉะ)
๔. กำเนิดโอปปาติกะ (การเกิดผุดขึ้น)

กำเนิดโอปปาติกะ คือ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่ากำเนิดโอปปาติกะ...บุคคลใดจะพึงว่ากล่าวเราผู้รู้เป็นอย่างนี้ว่า “สมณโคดมไม่มีญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมชาติของมนุษย์ สมณโคดมแสดงธรรมที่ประมวลมาด้วยความตรึก ที่ไตร่ตรองด้วยความคันถึก แจ่มแจ้งได้เอง” บุคคลนั้นไม่ละวาจาฉันนั้น ไม่ละความคิดนั้น ไม่สลัดทิ้งทฐิณัน ย่อมดำรงอยู่ในนรก...

พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านยืนยันการเกิดมี ๔ สถานะคือ สัตว์ที่เกิดในไข่ สัตว์ที่เกิดในครรภ์ สัตว์ที่เกิดในที่ขึ้นแฉะ(น่าจะหมายถึงการแบ่งตัวของเซลล์ขนาดเล็ก) และการเกิดใหม่ในจิตวิญญาณ และท่านยังยืนยันถึงมิตินัยของการเกิดระหว่างการกระทำปัจจุบันจะส่งผลต่ออนาคตทั้งในด้านสุขและทุกข์ใน คติ ๕ (อ้างแล้ว หน้า ๑๕๒-๑๕๓) คติ ๕ ประการคือ

๑. นรก
๒. กำเนิดดิรัจจาน
๓. เปตวิสัย
๔. มนุษย์
๕. เทวดา

โดยตรัสว่า “เรารู้ชัดนรก ทางที่นำสัตว์ให้ถึงนรก ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงนรก และรู้ชัดข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้วเป็นเหตุให้หลังความตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

เรารู้ชัดกำเนิดดิรัจจาน ทางที่นำสัตว์ให้ถึงกำเนิดดิรัจจาน ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงกำเนิดดิรัจจาน และรู้ชัดข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วย่อมไปเกิดในกำเนิดดิรัจจาน

เรารู้ชัดเปตวิสัย ทางที่นำสัตว์ให้ถึงเปตวิสัย ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงเปตวิสัย และรู้ชัดข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วย่อมไปเกิดในเปตวิสัย

เรารู้ชัดหมู่มนุษย์ ทางที่นำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก และรู้ชัดข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วย่อมไปเกิดในหมู่มนุษย์

เรารู้ชัดเทวดาทั้งหลาย ทางที่นำสัตว์ให้ถึงเทวโลก ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงเทวโลก และรู้ชัดข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุให้หลังความตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เรารู้จักนิพพาน ทางที่นำสัตว์ให้ถึงนิพพาน ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ให้ถึงนิพพาน และรู้ชัดข้อปฏิบัติที่สัตว์ปฏิบัติแล้ว เป็นเหตุทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติที่ไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

และท่านยังกล่าวถึงทางพ้นออกจาก นรก เจริญาน เปอต และทางของการเกิดเป็นมนุษย์ ในคิหิสูตร(อัง.ปิฎก. ๒๒/๑๗๕/๒๕๕-๓๐๐) ว่าด้วยคฤหัสถ์ ตรัสว่า

“คฤหัสถ์ผู้มีการงานสำรวมดีในสิกขาบท ๕ ประการ และเป็นผู้ได้ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน...จะเป็นผู้มีนรกสิ้นแล้ว มีกามนิสสัคคริศจานสิ้นแล้ว มีเปตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบายสิ้นแล้ว มีทุกคติสิ้นแล้ว มีวินิบาตสิ้นแล้ว เป็นโสดาบันไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า สิกขาบท ๕ ประการคือ

๑. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์

๒.เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์

๓.เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม

๔.เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ

๕.เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความ

ประมาท จากความข้างต้นพอจะจับใจความของการเกิดขึ้นของ นรก เปต เจริญาน เกิดขึ้นเนื่องมาจากผู้ที่ทำผิด ๕ สังขมทั้ง กายกรรม วชิกรรม และโมกรรม การเกิดโอปปาติกะเริ่มต้นเกิดที่ภายในใจ จนกระทั่งก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างเคยชินจนเป็นนิสัย นิสัยที่เคยชินต่อการฆ่าสัตว์ เคยชินต่อการลักทรัพย์ เคยชินต่อการประพฤติดีกในกาม เคยชินต่อการพูดปด เคยชินต่อสิ่งเสพติด สิ่งเหล่านี้แม้ว่าไม่มีผู้ใดรับรู้ แต่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหนีใจของตนเองที่กระทำ ก่อรูปก่อร่างตัวตนเป็นอาการของจิตไว้ จนกระทั่งเมื่อร่างกายแตกดับแล้ว สิ่งที่เหลืออยู่คือนามธรรม ที่รับรู้ ทุกข์ร้อนอย่างแสนสาหัส ไม่สามารถมีใครช่วยได้ เพราะตนทำเองย่อมรับผลเอง เปรียบเสมือนขณะที่เรานอนหลับ ผันเห็นผี แล้ววิ่งหนีผี มันเหลืออยู่แต่นามธรรม ก็เหนื่อยแล้วก็ทุกข์อยู่อย่างนั้นนานแสนนาน

การศึกษาในเรื่องโอปปาติกะนี้จะสามารถเปรียบเทียบให้ชัดเจน ระหว่าง มนุษย์ และโครงสร้างของ ระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งมีองค์ประกอบใหญ่ๆ ๔ ส่วนคือ

๑. Hardware เปรียบได้กับ ร่างกาย

๒. Software เปรียบได้กับ จิตใจ

๓. CPU เปรียบได้กับ สมอง

๔. Virus เปรียบได้กับ กิเลสหรือโอปปาติกะ

การสร้างสิ่งต่างๆทางด้านวัตถุส่วนใหญ่ๆล้วนลอกเลียนแบบจากสิ่งมีชีวิต เช่น เครื่องบิน ในยุคเริ่มต้นพัฒนาศึกษามาจากสิ่งมีชีวิตคือ นก ส่วนคอมพิวเตอร์(Hardware+Software)

ความรู้แบบนี้ การศึกษาปัจจุบัน ไม่เชื่อถือเพราะไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยตา ด้วยการ
ซังตรวจวัด แต่ใครจะสามารถปฏิเสธความรู้สึกของตนได้เมื่อได้กระทำผิด ความรู้สึกทุกข์ อาการ
เป็นอย่างไร อาการอย่างนั้นเมื่อพูดอาการทุกข์ออกมาก็จะเหมือนกัน อาการทางนามธรรมที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสรู้กล่าวว่า “รู้ได้เห็นได้เฉพาะตน”

การศึกษาตามหลักพุทธศาสนา จึงต้องสั่งสอน อบรม ปลุกฝัง ทั้งความเข้าใจทฤษฎี
และปฏิบัติ เป็นตัวอย่างที่แข็งแรง เป็นมิตรดี สหายดี เพื่อนดีให้แก่ลูกศิษย์ มีรากฐานของชีวิตด้วย
หลักศีล ๕ สร้างค่านิยม ยกย่อง ผู้ที่มีศีล ๕ สร้างค่านิยมให้มีฐานที่เป็น คนดี เสียก่อนแล้วจึงสร้าง
ให้เป็น คนเก่ง ให้มีคุณธรรมนำความรู้ หรือนำคุณธรรมไปกำกับความรู้ ให้ใช้ไปในทิศทางที่
ถูกต้อง สร้างจิตวิญญาณให้เกิดโอปปาติกะเป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ตั้งแต่ปัจจุบันเสียก่อน

๑๐) สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ มีอยู่ การศึกษาเรียนรู้เพื่อให้
เกิดสัมมาทิฐิ ที่เห็นทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ว่าทุกข์นั้นดับได้ รู้หนทางแห่งการดับทุกข์ ทุกข์ทั้งหลาย
ที่เกิดขึ้น ทุกคนต่างมีหนทางออกของตนเอง บ้างก็คลายเครียดด้วยการพึ่งอบายมุข บ้างก็พึ่งการเสพ
กาม บ้างอยากรวยด้วยการซื้อหวย บ้างก็วิ่งวนหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิงวอนต่างนานา อย่างนี้ไม่น่าจะ
เรียกว่าเป็นพุทธศาสนิกชน พุทธศาสนิกชนที่ดีควรพึ่งพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ หลายคน
อาจจะแย้งว่าตนต้องเป็นที่พึ่งแห่งตน คำสอนของพระผู้มีพระภาคมีหลายพระสูตรที่สอนในบริบท
ที่แตกต่างกัน ที่ว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตนนั้นหมายถึงสุดท้ายแล้วตนต้องทำความพ้นทุกข์ที่เกิดขึ้น
ภายในจิตใจด้วยตนเอง พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์เป็นผู้ชี้บอกแนวทางเท่านั้น วิชชาหรือความรู้
ที่พาให้พ้นทุกข์จะสามารถแสวงหาจากสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ นั้นมี
ข้อสังเกตได้ในโมกฺกมุขสูตร (ม.ม. ๑๓/๔๑๘/๕๒๓-๕๒๔) เรื่องสิกขาและอาชีพอของภิกษุ ท่านได้
ตรัสไว้ว่า

“เขาเมื่อบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีพ ของภิกษุทั้งหลายคือ

๑. ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาตและศีลตราฐ มีความละอาย มีความ
เอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒. ละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้
มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกล
จากเมถุนธรรม อันเป็นกิจของชาวบ้าน

๔. ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือพูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก
เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

๕. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้น
เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกเพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกกัน
ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความ
สามัคคี

๖. ละ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือพูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จบใจ เป็น
คำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๗. ละ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูด
อิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์เหมาะแก่เวลา

๘. เว้นขาดจากการพราดพิชคาม และภูตคาม

๙. ถันมือเดียว ไม่ถันตอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล

๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึก
แก่กุศล

๑๑. เว้นขาดจากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ของหอม และ
เครื่องประทีปผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว

๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ

๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี

๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุนัข

๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา

๒๑. เว้นขาดจากการรับเลือกสวน ไร่ นา และที่ดิน

๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและสื่อสาร

๒๓. เว้นขาดจากการซื้อขาย

๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม

๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และตลบตะแลง

๒๖. เว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว การปล้น และ
การขู่กรรโชก

ที่กล่าวมาข้างต้นจัดอยู่ใน รูปศีล สิ่งเหล่านี้คือ ศีลของพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติ
ชอบ และยังขยายศีลอีกอยู่ใน มัชฌิมศีล (ที.ที. ๕/๑๑/๕-๘) ตรัสไว้ว่า

๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพราดพิชคามและภุตคาม...

๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการบริโภคของที่สะสม...

๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการดูการละเล่น...

๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการชวนชวายในการเล่นการพนัน...

๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการที่นอนอันสูงใหญ่...

๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการชวนชวายในการประดับตกแต่งร่างกาย...

๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากเครื่องนกกทา

๘. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพูดทู่เถียงแก่งแย่งกัน...

๙. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร...

๑๐. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการพูดหลอกลวงและพูดเลียบเคียง...

พระสมณโคดมทรงตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ละเว้นจาก พิธีกรรม ที่เป็นมิจนาทิลู ได้
ตรัสไว้ในมหาศีล (ที.ที. ๕/๒๑/๘-๑๐) ว่า

๑. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลียงชีพผิดทางด้วยเครื่องนกกทา เช่น
ทำนายอวัยวะ ทำนายโชคลาง ทำนายฝัน ทำเสน่ห์ ไล่ผี วิชาตั้งศาลพระภูมิ...

๒. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลียงชีพผิดทางด้วยเครื่องนกกทา เช่น
ทำนายลักษณะแก้วมณี...

๓. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลียงชีพผิดทางด้วยเครื่องนกกทา เช่น
ดูฤกษ์...

๔. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลียงชีพผิดทางด้วยเครื่องนกกทา เช่น
พยากรณ์...ท้องฟ้า และดวงดาว...

๕. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเครื่องงานวิชา เช่น พยากรณ์ว่าฝนจะดี ฝนจะแล้ง จะมีภัย จะมีโรค...

๖. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเครื่องงานวิชา เช่น ถูกขี้วัวหมกคล ถูกขี้หยาँร้าง ทำให้โชคดี ทำให้โชคร้าย...

๗. พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดทางด้วยเครื่องงานวิชา เช่น ทำพิธีบนบาน พิธีแก้บน รดน้ำมนต์...

ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องสังเกต สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ มีอยู่เนื่อหาทั้งหมดนั้นอยู่ในหัวข้อ สัมมาทิฐิ ๑๐ ซึ่งเป็นประธานของมรรคทั้งหมด เป็นภาคทฤษฎีมีเนื่อหาที่พุทธศาสนิกชนทุกคนควรจะต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นให้ถูกต้องเสียก่อน แล้วจึงศึกษาหลักปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘ การประพฤติ ปฏิบัติใน สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ ตั้งสมลงเป็นสัมมาสมาธิ มีรายละเอียดอยู่ในวิภังคสูตร (สัง.ม. ๑๕/๘/๑๑-๑๓) ครัสว่า

“ สัมมาทิฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย(เหตุเกิดทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ(ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์) นี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

สัมมาสังกัปปะ คือความดำริในเนกขัมมะ(การออกจากกาม) ความดำรินอพยาบาท (ความไม่พยาบาท) ความดำรินอวิหิงสา(การไม่เบียดเบียน) นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมุสาวาท (พูดเท็จ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากสัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

สัมมากัมมันตะ คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากอทินนาทาน (การลักทรัพย์) เจตนาเป็นเหตุเว้นจากอพรหมจรรย์ (พฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์) นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

สัมมาวายามะ คือ ๑. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ๒. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๓. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ๔. สร้างฉันทะ พยายาม ปรรกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรม

สัมมาสติ คือ ๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด
อกิขณาและโทมนัสในโลกได้ ๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มี
สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกได้ ๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มี
สัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกได้ ๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย อยู่ มี
ความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกได้

สัมมาสมาธิ คือ ๑. สังคจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก
วิจารณ์ และสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ ๒. เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน มีความผ่อง
ใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่
๓. เพราะปีติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่
พระอรหันต์ทั้งหลายสรรเสริญว่า มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ๔. เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะ
โสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่
นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”

เนื้อหาทั้งหมดอยู่ในหลักปฏิบัติมรรคมีองค์ ๘ เริ่มจากการศึกษาสัมมาทิฐิ และปฏิบัติ
มรรคทั้งหมดตั้งสมลงเป็น สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิเป็นผล ผลของการปฏิบัติมรรคทั้ง ๗ จนกระทั่ง
บรรลุปฐมฌาน นั้นสงบจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว สมาธินี้เป็นสัมมาสมาธิที่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าท่านตรัสรู้ สมาธิที่อยู่กับการงานปัจจุบัน ลืมตาทำหน้าที่ขยันขันแข็ง เพียรลดละตนออกจาก
อกุศลกรรมทั้งหลาย กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม เพราะฉะนั้น สัมมาสมาธิ นั้นคนเลว คน
พาลทั้งหลายไม่สามารถเข้าถึง สัมมาสมาธิ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ดังคำยืนยันใน สมาธิสูตร
(อัง.ปญจก. ๒๒/๒๓/๓๕-๓๖) ว่าด้วยการเจริญสมาธิเพื่อให้ญาณเกิดขึ้น ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีปัญญาเครื่องรักษาดน มีสติ เจริญอุปมาณสมาธิ เกิด
เมื่อเธอมีปัญญาเครื่องรักษาดน มีสติ เจริญอุปมาณสมาธิอยู่ในญาณ ๕ ประการ ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะ
ตน ญาณ ๕ ประการ คือ

๑. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธิ” นี้มีสุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากต่อไป
๒. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้เป็นอริยะ ปราศจากอาโมส”
๓. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้ฉันคนเลวเสพไม่ได้”
๔. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “สมาธินี้สงบ ประณีต ได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุ
ได้ด้วย

๕. ภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น และมีขันธ์บรรลุได้ด้วยวิธีการข่มธรรมที่เป็นข้าศึก ห้ามกิเลส
ด้วยสังขารจิต”

๖. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า “เรามีสติเข้าสมาธินี้ได้ มีสติออกจากสมาธินี้ได้...”

พระผู้มีพระภาคเจ้าท่านยืนยันว่า “สมาธินี้อันคนเลวเสพไม่ได้” หมายถึง ผู้ที่จะได้รับรสของสมาธิอันสงบตั้งมั่นจะต้องละอกุศลกรรม สักจากกาม คนทุศีลทั้งหลายจึงไม่สามารถเสพรสของสัมมาสมาธินั้นได้และได้แสดงอย่างชัดเจนถึงองค์ประกอบที่จะเกิดสัมมาสมาธินั้นประกอบไปด้วย บริหารแห่งสมาธิ ๗ ประการ ใน (ที.ม. ๑๐/๒๕๐/๒๒๔) คือ

๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียวซึ่งมีองค์ ๗ ประการนี้แวดล้อมเรียกว่า “อริยสัมมาสมาธิที่มีอุปนิสะ” บ้างว่า “อริยสัมมาสมาธิที่มีบริวาร”...ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน...

สมาธิของพุทธศาสนานี้จึงแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสมาธิของลัทธิฤๅษี ซึ่งมีมาก่อนการตรัสรู้ ไม่แยกตนออกจากการงาน สังคม เป็นสมาธิที่อยู่ในอาชีพการงาน ขยัน ขวนขวาย แข็งแรง ตื่นรู้ ถอย เลิก ลดละจากอกุศลทั้งปวง ทำให้อาชีพการงานก้าวหน้า สังคม ประเทศชาติก็จะรุ่งเรือง

การศึกษาเป็นขบวนการสร้าง “คน” ให้มีทั้ง “ความรู้และคุณธรรม” หากการศึกษายังขาดขบวนการ วิธีการ หล่อหลอม ปลูกฝัง “คน” ให้มี “คุณธรรม” การศึกษานั้นจะเป็นผู้ทำลายสังคมเสียเอง นักการศึกษาทั้งหลายควรพยายามทำความเข้าใจพุทธศาสนาที่ไม่เจือปนด้วย ลัทธิฤๅษี ลัทธิพราหมณ์ ลัทธิผีและไสยศาสตร์จะสามารถประยุกต์หลักพุทธศาสนาเพื่อหล่อหลอม ปลูกฝัง “คน” ให้มี “คุณธรรม” เต็มทั้งแผ่นดิน การศึกษาตามหลักมรรคมีองค์ ๘ เป็นทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ จะเป็นขบวนการหล่อหลอม ปลูกฝัง สร้างภูมิคุ้มกัน และพัฒนาคน ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีคุณธรรม ๗ ประการคือ

๑. ศรัทธา คือ เป็นผู้มีความศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต...
๒. ศีล คือ เป็นผู้เว้นจากการฆ่า ฯลฯ ...
๓. หิริ คือ เป็นผู้มีความละอายต่อ กาย วาจา มโน ทุจริต...
๔. โอตตัปปะ คือ เป็นผู้สะดุ้งกลัวต่อ กาย วาจา มโน ทุจริต...
๕. สุตะ คือ เป็นพหูสูต แหวงตลอดด้วยดีด้วยทิลุ ซึ่งธรรมทั้งหลาย...
๖. จาคะ คือ เป็นผู้มีความใจอันปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่...

๑. ปัญญา คือ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา เป็นอริยะจำแรกกิเลส...

การศึกษาที่สามารถสร้าง “คน” ให้มีคุณธรรมดังนี้แล้ว จะเป็นการลดปัญหาสังคมที่ต้นเหตุ เพราะทุกสิ่งมีเหตุมาจาก “ใจ” ดังคำตรัสใน (ขุ.ธ. ๒๕/๑/๒๓) จักขุปาลเถรวัตถุ เรื่องพระจักขุปาลเถระ ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจ เป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ...”

๓.๒ การปฏิรูปการศึกษาไทยปัจจุบัน

มีความมุ่งหมายต่อการปฏิรูปการศึกษาตามรัฐธรรมนูญปีพ.ศ. ๒๕๕๐ และตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ มีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญดังนี้

๓.๒.๑. การปฏิรูปโครงสร้างของการศึกษาไทย มีแนวทางการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาสู่องค์กรปกครองท้องถิ่นไม่ชัดเจนในนโยบายและต้องอาศัยงบประมาณเพิ่มขึ้นอีกจำนวนมาก

๓.๒.๒. การปฏิรูปการเรียนรู้โดยให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางไม่ลงถึงภาคปฏิบัติ

๓.๒.๓. เป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษาเป็นเพียงเพื่อการอาชีพ และการแข่งขัน

๓.๒.๔. กระบวนการของการปฏิรูปการศึกษา เป็นกระบวนการจัดระเบียบการศึกษาจากส่วนกลางให้นักเรียนรู้หนังสือหลักสูตรตามที่รัฐต้องการให้รู้ ยังคงเน้นหนักในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

๓.๒.๕. ผลสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษาที่คาดหวังคือมีงานทำ มีความสามารถในการบริโภค มีค่านิยมของความสำเร็จในการแข่งขันได้มากมาย(เก่ง) ไม่เบียดเบียน (ดี) และมีความสุขในการบริโภค (มีสุข)

๓.๓ การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพุทธศาสนา

การปฏิรูปการศึกษาตามรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๕๐ และตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ จึงควรมีความมุ่งหมาย เพื่อแก้ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันดังนี้คือ

๓.๓.๑ การปฏิรูปโครงสร้างของการศึกษาไทยเพื่อการกระจายอำนาจ ควรกระทำตามความต้องการที่มาจากฐานล่างชุมชน สังคม ท้องถิ่น ให้เหมาะกับธรรมชาติของสังคมนั้นๆ มีทิศทางให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญในท้องถิ่นของตน สืบทอดภาษาวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดีงาม การปฏิรูปการศึกษาเช่นนี้ย่อมได้รับความร่วมมือ ร่วมใจ จากคนในท้องถิ่น งบประมาณการศึกษาจากส่วนกลางก็มีความจำเป็นลดลง

๓.๓.๒ การปฏิรูปการเรียนรู้โดยมี “จิตวิญญาณ” ของแต่ละคนเป็นศูนย์กลาง เป็น การปฏิรูปจิตสำนึกต่อตนเองและเพื่อนมนุษย์ ให้มีความเข้าใจพื้นฐานของชีวิตและสังคมเป็น จุดเริ่มต้นของการศึกษาคือมี “สัมมาทิฐิ” สัมมาทิฐิทั้ง ๑๐ ประการดังที่อ้างถึงมาแล้วนั้นเป็น รากฐานของความคิด การตัดสินใจ เป็นมโนกรรมที่มีผลมากเป็น “กรรม” ใหญ่ที่สุด หากระบบ การศึกษาละเลยต่อการปลูกฝังทัศนคติที่ควรเป็นค่านิยมในแนวทางพุทธศาสนานี้ การศึกษาจะ กลายเป็นปัญหาของบ้านเมืองเสียเองเพราะมนุษย์มีรากเหง้าความเห็นแก่ตัวเป็นทุนเดิม การปฏิรูป การศึกษาตามหลักพุทธศาสนาจึงเป็นการปลูกฝังพื้นฐานให้กับชีวิตและสังคม จึงเป็นการแก้ปัญหา ได้ที่ต้นเหตุเช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาเกิดขึ้นเพราะความเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนและ ระบบศักดินา ประเทศไทยจึงไม่สามารถหยั่งลงถึงเจตนาประชาธิปไตยเต็มใบ การศึกษาเพื่อ วางรากฐานภายในจิตใจมนุษย์เท่านั้นที่จะสามารถสร้างจิตสำนึกให้ชนชั้นบนเอื้ออาทรต่อชนชั้น ล่างด้วยจิตใจที่เป็นธรรมและเสียสละ การปฏิรูปการศึกษาเช่นนี้เป็นหนทางแก้ปัญหาด้วยปัญญา ตามหลักพุทธศาสนาจึงจะสามารถปลดปล่อยคนจนให้พ้นออกจากความเอารัดเอาเปรียบและความ ยากจน

๓.๓.๓ เป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษาควรยกระดับมาตรฐานการศึกษาให้ สูงขึ้นเป็นสัมมาอาชีวะ คือให้สูงขึ้นในคุณค่าของจิตใจ การอาชีพใดเป็นไปเพื่อความเบียดเบียน จะต้องละเว้น มีหิริ มีโอตตปละ มีคุณธรรมกำกับความรู้ให้ใช้ความรู้อย่างถูกต้องเป็นไปเพื่อเลี้ยงดู ตนเอง ครอบครัว และอุดหนุนจุนเจือสังคม

๓.๓.๔ กระบวนการของการปฏิรูปการศึกษา หลักสูตรควรเป็นเชิงบูรณาการคน ให้มีความรู้ภาษา วัฒนธรรม คนตรี ศิลปะ รักธรรมชาติ รักสิ่งแวดล้อม ศึกษาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี รวมถึงการหลอมรวมการศึกษาและหลักศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน

๓.๓.๕ ผลสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษาควรมีเป้าหมายคือ การทำให้คนเป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสัมมาอาชีพ มีความสงบผืนต่อสิ่งเป็นอกุศลได้ (เก่ง) สามารถพึ่งตนเองและเป็น ที่พึ่งให้ผู้อื่น (ดี) มีความสุขอันเกิดจากความสงบระงับจากการบริโภคในสิ่งที่เกินความจำเป็น (มีสุข แท้)

๓.๔ สรุปการปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันและการปฏิรูปการศึกษาตามหลักมรรคมีองค์ ๘

การปฏิรูปการศึกษาจะบรรลุผลสำเร็จควรต้องวางรากฐานความรู้ ความคิด ข้อมูล ข่าวสาร ทางด้านชีวิต วิถีชีวิต การดำรงชีวิตอยู่กับสังคมสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะการศึกษากฎ ธรรมชาติทางด้าน “นามธรรม” ให้มีความสำคัญไม่น้อยกว่ากฎธรรมชาติที่ว่าด้วย “รูปธรรม” ด้าน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จะสังเกตได้ว่าแม้รัฐธรรมนูญและ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.

๓.๔.๑. โครงสร้างการกระจายอำนาจ ไม่ได้ถูกกระจายอำนาจจริงตามความหมาย ในรัฐธรรมนูญและยังคงผูกขาดอยู่กับคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาที่ดีความเฉพาะกลุ่มของตน และสร้างกฎเกณฑ์ผู้รัดมากขึ้นโดยการกำหนดกรอบความหมายการศึกษาในแนวความคิดของ คณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษาเช่น กรอบของมาตรฐานการศึกษา และความคิดในการปฏิรูป การศึกษาที่ต้องใช้งบประมาณมากขึ้น การปฏิรูปการศึกษาจึงติดอยู่ในกรอบของ “อำนาจ (ความคิด ตนเป็นใหญ่)” และ “เงิน(งบประมาณ)” รวมถึงการเรียกร้องข้อเสนอยุทธศาสตร์การปฏิรูป การศึกษา(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๔: ๕๒-๕๓) ดังนี้คือ

๑. ต้องมีผู้นำในการปฏิรูปการศึกษา

๒. ต้องประกาศให้ “การปฏิรูปการศึกษา” เป็นวาระแห่งชาติ

จากข้อเรียกร้องดังกล่าวจะเห็นว่าคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติขาดหลักการหรือ หลักปรัชญาการศึกษาที่ควรจะเป็น ข้อเสนอยุทธศาสตร์นี้เท่ากับผูกขาดความหมายการศึกษาไว้กับบุคคล ที่รวมศูนย์อำนาจทุกอย่างซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการกระจายอำนาจ ทั้งๆที่การปฏิรูปการศึกษาควรยืนอยู่บนหลักการหรือหลักปรัชญาการศึกษาที่ควรจะเป็นคือ “หลัก สัมมาทิฐิ ๑๐” ดังที่ได้ยกอ้างมาแล้วข้างต้น การปฏิรูปการศึกษาควรอิงอยู่กับอำนาจแห่งธรรม ลังจะ ความจริง ความรู้แท้(วิชา)มีปัญหา(ที่เป็นสัมมา)เป็นแสงสว่างนำทาง นั่นคือนักการศึกษา ไทยเดินตามหลังนักการเมืองแทนที่จะชี้นำการเมือง รวมถึงการประกาศ “การปฏิรูปการศึกษา” เป็นวาระแห่งชาติ แสดงออกถึงความต้องการใช้อำนาจ(ทางการเมือง)และงบประมาณเป็นหลัก ผลักดันจากศูนย์กลางมากกว่าการให้ประชาชนเข้าถึงอำนาจแห่งธรรมมีปัญหาเป็นแสงสว่างนำทาง

๓.๔.๒ การปฏิรูปการเรียนรู้ เป็นการเปลี่ยนปรัชญาจากครูเป็นศูนย์กลางเป็น ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ตรงนี้เป็นเหตุสร้างแรงกดดันให้เด็กมากขึ้นหากนักเรียนได้เรียนรู้หลัก พุทธศาสนาที่เรียนรู้และฝึกฝนที่ตนเป็นหลักนั่นคือเอา “จิตใจ” ของตนเป็นศูนย์กลาง และหากได้ เข้าใจหลักสัมมาทิฐิ ๑๐ ในหลัก บิдами มารดามี โลกนี้ โลกหน้า การเกิดของจิตวิญญาณในปัจจุบัน ครู อาจารย์ สังคมสิ่งแวดล้อมเป็นมูลเหตุสำคัญในการสร้าง สอน ปลูกฝัง ผู้เรียนให้เป็นไปใน ทิศทางใด การปฏิรูปการเรียนรู้ควรกำหนดให้มี “จิตใจ” เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้

๓.๔.๓ การปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ต้องให้อยู่ในชีวิตจริงให้มากที่สุด ยึดคิดใน ดำราหลักสูตรลดลงเน้นการประยุกต์ความรู้ให้นำไปใช้ในปัจจุบันที่มีข้อมูลข่าวสารมากมายและ รวดเร็ว หลักสูตรและตำราควรผลิตจากท้องถิ่น ผสมผสานกับหลักศาสนา

๓.๔.๔ เป้าหมายของการศึกษา ควรยกระดับความหมายให้สูงขึ้นเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เช่น “เก่ง” คือที่มีจิตใจเข้มแข็งต่อสิ่งชั่วร้ายมอมเมาและมีความรู้ความสามารถในสัมมาอาชีพ “ดี” คือมีคุณธรรมทั้ง ๙ ประการเป็นทรัพย์แท้ในใจตน “มีสุข” คือมีความสงบระงับจากสิ่งที่เป็นอกุศล

สรุปการปฏิรูปการศึกษาตามหลัก “มรรคมืองค์ ๘” จากการศึกษาวิจัย รวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก และข้อคิดของพระธรรมปิฎก จะสังเกตได้ว่าการศึกษารอบวนการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาเริ่มต้นจากการเรียนรู้“สัมมาทิฐิ” ในขณะที่สัมมาทิฐิจะเกิดขึ้นได้ด้วยองค์ประกอบดังนี้คือ ศีล สุตะ สากัจฉา ภาวนา และวิปัสสนา กล่าวคือผู้ศึกษาต้องเห็นความสำคัญของการรักษาศีล หมั่นศึกษาจากหนังสือ เทป วิทยู โทรทัศน์ สนทนากับผู้รู้ นำมาทบทวนอยู่เสมอ แต่อย่างไรก็ตามท่ามกลางข้อมูลข่าวสารอย่างหลากหลายในสังคม และมีทัศนคติแตกต่างกันออกไปมากมาย ผู้ศึกษาใหม่ย่อมสับสนว่า อย่างไรถูก อย่างไรผิด การศึกษาจึงต้องเริ่มต้นเรียนรู้ให้เข้าใจถึงกรอบแนวคิดหรือทัศนคติ (สัมมาทิฐิทั้ง ๑๐ ประการ) จะเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตเนื่องจากสัมมาทิฐิเป็นประธานของการประพฤติ ปฏิบัติ (สัมมาสังกัปปะ, สัมมากัมมันตะ, สัมมาวาจา, สัมมาอาชีวะ, สัมมาวายามะ, สัมมาสติ) สังสมลงเป็นสมาธิ(สัมมาสมาธิ) สมาธิที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้อยู่ในชีวิตประจำวัน หากแต่ต้องละชั่ว(อกุศล) ประพฤติดี(กุศล) ทำจิตใจให้ผ่องใส(ละนิวรณ์ ๕) ฝึกฝน ฝึกฝน พากเพียร เรียนรู้ อยู่กับหน้าที่การงานปกติ ไม่หลบหนีนี้สังคม จนเกิด “ญาณ” หรือเรียกว่า “สัมมาญาณ” คือความหยั่งรู้เป็น “ปัญญา” แท้ที่เกิดจากการประพฤติ ปฏิบัติ หยั่งรู้เข้าไปในจิตใจของตนว่า อกุศลใดมีอยู่ อกุศลใดหมดลดลง มีปัญญารู้ว่าทำอย่างไรให้อกุศลเบาบางลงจนกระทั่งหมดไป (สัมมาวิมุตติ) แล้วเกิดเป็นความรู้จริง วิชาแท้ อยู่ในตัวตนของตนเรียกว่า “วิชา ๘” คือความรู้อันยิ่ง ถึงการทำให้ “กิเลส” นั้นๆลดลงหรือหมดไป คือ

๑. วิปัสสนาญาณ หมายถึง ความรู้จัก อาการ เครื่องหมาย ในตัวตนของ “กิเลส”

๒. มโนมยิทธิ หมายถึง ความมีฤทธิ์ของจิตที่สามารถ ทำให้ “กิเลส” ลดลงหรือหมดไป

๓. อิทธิวิธี หมายถึง ความสามารถอันอัศจรรย์ที่สามารถทะลุทะลวงกำแพงแห่ง “กิเลส” มีความแคล่วคล่องอันไม่คิดขัดเสมือนดำดินเดินบนน้ำได้ มีจิตใจเบาว่างเสมือนเหาะได้ สามารถจัดการเข้าไปในจิตที่เป็นอกุศลของตนเปรียบเสมือนเอื้อมมือไปสัมผัสดวงอาทิตย์อันนำมหัศจรรย์เป็นต้น

๔. ทิพพโสต หมายถึง ความรู้เข้าไปในภายในเสียงสองของตนประกอบไปด้วยอกุศลหรือไม่

๕. เจโตปริยญาณ หมายถึง ความรู้ชัดในจิตของตนว่า มีสิ่งใดที่หมดไป สิ่งใดที่เหลืออยู่

๖. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ หมายถึง ความสามารถระลึกทบทวนในความไม่เที่ยงของ “กิเลส” ทำกรรมกริยาอย่างนี้กิเลสลดลง ทำกรรมอย่างนี้กิเลสเพิ่มขึ้น

๗. ทิพพจักขุ หมายถึง ความสามารถเห็นหยั่งรู้ในการ “เกิด” “ดับ” ของจิตวิญญาณ

๘. อาสวักขยญาณ หมายถึง ความรู้ที่สูงสุด ที่หมดไปของ “กิเลส” เรียกว่า “นิพพาน”

เช่น สมมุติว่าผู้ศึกษาติดสุรา การศึกษาเรียนรู้เริ่มจาก “สัมมาทิฐิ” ข้อแรกเป็นหัวข้อ “ทาน” คือการเอาออก สละออกตั้งแต่ในเรื่องที่ตนติดอยู่ โดยปกตินุญชย์มีจิตใจโน้มเอียงในการทำตามๆกัน การสละออกจึงต้องอาศัย ยัญพิริช่วย มีสมณพราหมณ์ ที่มีสัมมาทิฐิ เป็นองค์ประกอบของจิตวิญญาณพอจิตวิญญาณแม่ อบรมสั่งสอนในเรื่องของกรรม โลกนี้ โลกหน้า มีการเกิดดับของโอปปาติกะ จนเกิดศรัทธา นำหลักของศีลควบคุม กายกรรม(สัมมากัมมันตะ) วาจากรรม (สัมมาวาจา) มโนกรรม(สัมมาสังกัปปะ) มีอาชีพออกในชีวิตประจำวัน(สัมมาอาชีวะ) มีความพยายาม (สัมมาวายามะ) ลดละออกจากเหตุปัจจัยในการดื่มสุรา มีความระมัดระวังต่อเหตุในการดื่มสุรา (สัมมาสติ) จนกระทั่งมีจิตใจแข็งแรงไม่กลับไปดื่มสุราอีก (สัมมาสมาธิ) ในเหตุปัจจัยเรื่องการดื่มสุราจนเกิดปัญหาเห็นอาการคืนเร่าของกิเลส(วิปัสสนาญาณ)เมื่อเกิดความต้องการ มีความสามารถคือมีจิตใจแข็งแรงขึ้นทำให้ความต้องการนั้นลดลงหรือหมดไป (มโนมยิทธิ) เมื่ออยู่ในหมู่คณะสังคมที่ดื่มสุราตนเองก็มีฤทธิ์ทางใจที่แข็งแรงฝ่าฝืนทะเลาะวิวาทออกมาได้เสมือนทะเลาะกำแพงแห่งกิเลสออกมาได้ (อิทธิวิธี) มีความรู้ต่อการกระทบในเหตุว่าตนมีความต้องการดื่มสุราอยู่หรือไม่เล็กน้อยเพียงไร (ทิพยโสต) ตรวจตนอย่างซื่อสัตย์ยังคงมีเหลือเชื่อต่อความต้องการดื่มสุรา (เจโตปริยญาณ) ยังมีอยู่ในจิตใจหรือหมดไป สามารถระลึกทบทวนในพฤติกรรมของตนที่ออกมาจากเหตุอื่นๆได้ (ปุพเพนิวาสานุสติญาณ) เมื่อสัมผัสกับเชื้อเก่าเหตุเดิมสามารถสัมผัสรับรู้ถึงความอาลัย (จุตูปปาตญาณ) ความสามารถรับรู้ถึงความหมกมุ่นเกลี้ยแห่งความอาลัยในเหตุแห่งการดื่มสุรา (อาสวักขยญาณ)

ความรู้อันยิ่งใหญ่นี้ นับเป็นสิ่งน่ามหัศจรรย์ที่สุดในโลก มีความหมายลึกซึ้ง ละเอียดลออ มีลำดับ มีขั้นตอน มีความหมายยังลึกเข้าไปในจิตวิญญาณ เพื่อขุดคุ้ย ชำระล้าง อวิชชา จนสิ้นเกลี้ยงเกิด “ปัญญาแท้” ที่เรียกว่าความแจ่มแจ้งใน “วิชา” ที่จะทำให้นุญชย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การปฏิรูปการศึกษาตามหลักพุทธศาสนานี้จึงเป็นขบวนการศึกษาที่สมบูรณ์ ตามหลัก ไตรสิกขา ในด้าน ศีล สมาธิ และปัญญา ครอบพร้อมทั้ง ปรีชาดี ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ มีผลทั้งปัจเจกบุคคล และ สังคมโดยรวม เพราะผู้เข้าถึงธรรมดังนี้แล้วจะมีชีวิตการงานสร้างสรรค์อยู่กับสังคม มีความเสียสละลดความเห็นแก่ตน จึงมีแต่สร้างประโยชน์นั้นไว้ให้กับส่วนรวมสังคม ประเทศชาติ